

Ткаля О. В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри конституційного та адміністративного права і процесу
Чорноморського національного університету імені Петра Могили*

СУТНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА ЇЇ ОСНОВНІ ВЛАСТИВОСТІ

THE ESSENCE OF STATE AUTHORITY AND ITS MAIN PROPERTIES

З теоретичної точки зору розглядаються проблеми розуміння сутнісних характеристик та аксіом державної влади, здійснюється загально-теоретичний аналіз основних властивостей державної влади, як особливої форми організації суспільства.

Відокремлено державну владу від інших видів влад, окреслено суб'єктний та об'єктний склад владних відносин. Владу слід розглядати і як соціальне явище (належить суспільству, його різних соціальних груп, верств) та однією з фундаментальних засад політичного розвитку суспільства. Державна влада є найвищим і найрозвиненішим видом політичної влади, це різновид публічної влади, яка здійснюється безпосередньо державою, а також в деяких випадках санкціонується державою.

Здійснено аналіз наукових концепцій та поглядів щодо специфіки державної влади та її характерних ознак, що впливають на адекватність відображення реальної сутності влади. Державна влада має тільки їй притаманні характерні риси, такі як: єдність, загальність, верховенство, загальнообов'язковість, примусовість універсальності, суверенність, організаційне оформлення, монополію, владно-вольовий характер, наявність державного механізму (апарат управління та апарат примусу) та інші риси.

Особливу увагу приділено таким сутнісним характеристикам державної влади як легітимність та легальність. Легальність (визнання влади населенням, прийняття її в якості справедливого і суспільно-важливого явища) та легітимність (характеризується правомірністю існування влади з формально юридичної сторони.) підкреслюють що влада наділена визнанням народу, а також встановлюється, передається та змінюється у встановленому в законі порядку.

У дослідженні зроблено спробу виділити та охарактеризувати аксіоми державної влади. А саме: 1) державна влада не може належати нікому без відповідних правових повноважень; 2) є необхідним забезпечення єдності в існуючих межах держави; 3) державна влада повинна здійснюватись елітою; 4) політичні програми забезпечують загальний інтерес та відповідають політичним, економічним, соціальним, культурним реаліям; 5) необхідність керуватися при здійсненні влади розподільною справедливістю.

Вивчення питання природи державної влади є досить актуальним в Україні у наш час.

Ключові слова: *влада, державна влада, законність, легітимність, легальність, апарат управління та примусу, суверенність.*

From a theoretical point of view, the problems of understanding the essential characteristics and axioms of state power are considered, a general theoretical analysis of the main properties of state power, as a special form of organization of society, is carried out.

State power is separated from other types of power, the subject and object composition of power relations is outlined. Power should be considered as a social phenomenon (belonging to society, its various social groups, strata) and one of the fundamental foundations of the political development of society. State power is the highest and most developed type of political power, it is a type of public power that is exercised directly by the state, as well as in some cases sanctioned by the state.

The analysis of scientific concepts and views regarding the specifics of state power and its characteristic features, which affect the adequacy of the reflection of the real essence of power, was carried out. State power has characteristic features unique to it, such as: unity, generality, supremacy, universality, coercion, universality, sovereignty, organizational design, monopoly, power-will character, presence of a state mechanism (management apparatus and coercion apparatus) and other features.

Special attention is paid to such essential characteristics of state power as legitimacy and legality. Legality (recognition of power by the population, acceptance of it as a just and socially important phenomenon) and legitimacy (characterized by the legality of the existence of power from the formally legal side.) emphasize that power is endowed with the recognition of the people, and is also established, transferred and changed in the order established by law.

The study made an attempt to highlight and characterize the axioms of state power. Namely: 1) state power cannot belong to anyone without appropriate legal authority; 2) it is necessary to ensure unity within the existing borders of the state; 3) state power should be exercised by the elite; 4) political programs ensure general interest and correspond to political, economic, social, cultural realities; 5) the need to be guided by distributive justice when exercising power.

The study of the nature of state power is quite relevant in Ukraine nowadays.

Key words: *power, state power, legality, legitimacy, management and coercion apparatus, sovereignty.*

Постановка проблеми. Проблема досягнення оптимальної моделі організації державної влади є однією з найбільш важливих у процесі адміністративно-правового регулювання в будь-якій державі світу.

Створення сучасної, ефективної системи державної влади є важливим чинником виходу українського суспільства з політичної кризи, що має забезпечити становлення України як високорозвинутої, правової, цивілізованої, європейської держави з високим рівнем життя, соціальної стабільності, культури, демократії. Розвиток і вдосконалення організації та здійснення державної влади є процесом надзвичайно складним, розрахованим на тривалий період, тому цей процес має відбуватися на ґрунтовній науковій основі.

Актуальність цієї теми полягає в необхідності дослідження теоретичних і практичних проблем розуміння сутнісних характеристик та аксіом державної влади в історичному, політичному та соціально-економічному розрізі. Це обумовлено потребою більш ґрунтовного вивчення проблеми організації і діяльності державної влади шляхом розгляду історії становлення, організації та функціонування державної влади, у розрізі різноманітних концепцій, а також розгляду становлення державної влади, як соціально-правового явища, детального аналізу принципів, методів та інститутів державної влади та проведення порівняння державної влади в Україні та в інших країнах.

Теоретико-концептуальні і практичні засади розуміння державної влади досліджували такі науковці, як Балаклицький А.І., Веніславський Ф.В., Гаращук В.М., Гончаров В.В., Дудченко В.В., Євтушенко О.Н., Ковальчук В.Б., Козюбра М.А., Комзюк А.Т., Кононенко Ю.С., Крестовська Н.Н., Крутій О.М., Наливайко Т.В., Нижник Н.В., Оборотов Ю.Н., Скакун О.Ф., Скрипнюк О.В., Телешун С.О., Усаченко Л.М., Федоренко Г.О., Фрицький Ю.О., Цвік М.В. тощо.

Мета дослідження: загально-теоретичний аналіз основних властивостей державної влади, як особливої форми організації суспільства, вивчення її основних аксіом, що покладені в основу існування держави.

Виклад основного матеріалу. Механізм виникнення, розвитку, існування, зміни та поширення державної влади, є дуже складним та багатоаспектним явищем. В юридичній літературі, що розглядає теорію виникнення держави та права, державна влада визначається, як певні публічно-політичні відносини, що виникають між державним апаратом та підлеглими йому індивідам, їх об'єднанням та установам.

Суб'єктом здійснення державної влади завжди виступає держава. Вона займає одне з провідних місць у політичній системі. Це зумовлено тим, що держава наділена суверенною владою, є відображенням суверенітету народу і суверенітету нації та результатом втіленого права на самовизначення. Вона через представницький вищий законодавчий орган виступає офіційним представником усього народу, має спеціальний апарат, що забезпечує виконання державних функцій. Держава може встановлювати формально-обов'язкові правила поведінки з метою регулювання суспільних відносин. Крім того, держава виступає в певній мірі захисником прав своїх громадян, здатна задовольняти загальнолюдські потреби, виконувати соціальну та інші функції.

Щодо співвідношення держави і влади, слід зауважити, що найбільш важливими складовими всякої влади, що має соціальний характер, є суверенність, воля і сила, якими відрізняються суб'єкти влади. Суверенність означає певну самостійність, незалежність даної влади від будь-якої іншої. Воля як складова влади означає здатність до вибору відповідного рішення і концентрації зусиль для його реалізації легітимними методами. Сила означає наявність реальної можливості забезпечення фактичного здійснення прийнятого рішення [1, с. 90].

Суб'єктом і об'єктом владних відносин є люди. Отже, людина і влада співвідносяться по-різному. Так, влада особи у громадянському суспільстві ґрунтується на власності, якою особа може безпосередньо володіти, користуватись і розпоряджатись. Громадянське суспільство обумовлює виникнення держави якраз для того, щоб економічну владу власника забезпечити політично. Держава повинна увібрати у себе всі позитивні риси громадянського суспільства: захист приватного інтересу, свободу особистості, її економічну самостійність і самодіяльність.

Влада громадянина у державі ґрунтується на політичних правах і свободах, які вважаються природними і не відчуженими. Найважливіша проблема полягає у тому, щоб зробити норми щодо цих прав і свобод максимально конкретними, а також забезпечити їх ефективним механізмом реалізації.

Професор Крестовська Н.М. яка досліджувала питання сутності державної влади у своїй науковій роботі пише, що державна влада є різновидом політичної влади [2, с. 109]. Академік П. Рабінович визначав державну владу, як вид публічної політичної влади, що здійснюється державою та її органами [3]. В свою чергу, професор Ю.М. Оборотов, підкреслював, що багатовимірною природою державної влади може бути розкрита через основні властивості державної влади: верховенство, єдність, універсальність, загальнообов'язковість, примусовість [4, с. 85].

Державну владу доречно відокремлювати від інших різновидів влад, оскільки у кожній країні існує лише одна державна влада, яка поширюється на все суспільство з метою розв'язання загальносуспільних проблем з використанням особливих механізмів (апарату управління та примусу) та загальнообов'язкових норм і правил.

Стосовно ж специфіки державної влади, у науковій літературі прийнято виділяти ряд її характерних ознак, що впливають на адекватність відображення через них реальної сутності влади. Так, А. Борко вважає, що «сутнісними ознаками, притаманними державній владі, є: 1) владно-вольовий характер; 2) набір засобів, за допомоги яких владою впроваджуються своя воля і вплив на поведінку людей та соціальних груп (до таких засо-

бів віднесено: по-перше – авторитет влади, який спирається на рівень правової культури та правової свідомості цих людей та соціальних груп; по-друге – право, яке встановлює чи санкціонує певні загальнообов'язкові правила поведінки і таким чином регулює відносини в суспільстві; по-третє – примус); 3) наявність державного механізму (апарат управління та апарат примусу); 4) легітимність (визнання державної влади правомірною вирішувати та управляти суспільними справами як з боку населення держави, так і з боку міжнародного співтовариства); 5) легальність («законність і офіційність державно-владної діяльності»); 6) функції» [5, с. 13].

Ю.О. Фрицький у дисертаційному дослідженні дійшов висновку, що державна влада відрізняється від інших видів соціальної влади такими ознаками: «у кожній країні існує тільки одна державна влада; вона поширюється на всіх членів суспільства; розв'язує загальносуспільні проблеми; має у своєму розпорядженні специфічний апарат (механізм) для здійснення своїх завдань і функцій; встановлює формально обов'язкові для всього населення загальні правила фізичної поведінки – юридичні (правові) норми; характеризується суверенністю (суверенітетом), тобто верховенством, повнотою, неподільністю, самостійністю, формальною незалежністю від влади будь-якої організації або особи як у окремій країні, так і за її межами» [6]. Легітимність, легальність, верховенство права, єдність державної влади та принцип її поділу на гілки (законодавчу, судову та виконавчу), наявність однойменних органів цих гілок влади, завдання, функції та повноваження цих органів Ю.О. Фрицький визначає як основні елементи державної влади.

Узагальнюючи наукові доробки, доречно окреслити наступні, притаманні тільки державній владі індивідуальні риси:

– загальність – державна влада поширюється на всю територію держави і всіх осіб, що знаходяться на її території;

– єдність – у державі наявна має бути тільки одна державна влада незважаючи на її функціонально-організаційний розподіл;

– суверенність, формальна незалежність – державна влада є самостійною і незалежною від впливу будь-якої іншої влади всередині країни і

поза нею, але може бути обмеженою міжнародними нормами та зобов'язаннями, знаходиться під контролем громадянського суспільства і світової спільноти;

– універсальне представництво – державна влада репрезентує народ певної держави, виступає від його імені у внутрішніх і зовнішніх загальних справах;

– загальносуспільна спрямованість – формує, виражає та намагається реалізувати державний інтерес, вирішувати загальносуспільні проблеми, виконувати особливі загально-державні функції;

– монополія (виключне право) на видання загальнообов'язкових правил поведінки та забезпечення їх виконання за допомогою примусової сили держави;

– монополія на державний примус – виключне право на законне насилля для оборони, забезпечення порядку та добробуту, причому жоден інший суб'єкт не має права вдаватись до такого (окрім необхідної оборони чи крайньої необхідності);

– інституційне оформлення – державна влада відділена від суспільства, стоїть над ним, і організаційно втілена в державному апараті та апараті примусу (армія, поліція, органи контролю та нагляду, в'язниці тощо);

– фінансова монополія – монополія на стягнення податків, мит, зборів, залучення населення до виконання неподаткових зобов'язань (наприклад, трудова повинність на період війни).

Крім того, в сучасних умовах державна влада характеризується такою ознакою як публічність, тобто суб'єкти владних повноважень, працівники апарату державних органів повинні виконувати свої функції відкрито та прозоро, забезпечити доступ громадян до публічної інформації.

Потрібно також брати до уваги, що державну владу, як владу що виступає від імені всього суспільства, слід відрізнити від влади муніципальної (органів місцевого самоврядування), яка також є публічною і політичною, але ця влада належить тільки певній частині населення – територіальній громаді в межах тієї чи іншої адміністративно-територіальної одиниці.

Владу, спосіб формування і діяльності якої збігається з існуючими у суспільстві нормами і цінностями, а результати діяльності при-

близно відповідають соціальним очікуванням, визнає народ, або, інакше кажучи, вона стає легітимною. Легітимне ставлення до правових норм країни – одне із сучасних уявлень про сутність влади, за якої правові норми мають демократичний зміст і впливають із суверенітету народу як абсолютного першоджерела закону. Тому, як зазначає професор Дудченко В.В., важливою характерною ознакою державної влади слід вважати її легітимність та легальність [7, с. 85].

Легітимність означає визнання влади населенням, прийняття її в якості справедливого і суспільно-важливого явища. Чим вище рівень легітимності, тим більше підтримка влади народом при прийнятті будь-яких політичних рішень. Легітимна влада створює певний стан довіри між урядом і народом, вона здатна приймати і реалізувати навіть непопулярні рішення. Легітимна влада – це влада, що відповідає уявленням людей про належну державну владу, причому зовсім не обов'язково ці уявлення носять юридичний характер. Легітимність будь-якої влади може змінюватись в залежності від нових обставин та умов або певних особливостей поведінки державно-владних структур і може як зростати, так і спадати. Будь-яка передреволюційна чи революційна ситуація, є наслідком кризи легітимності влади, занепаду реальної підтримки органів державної влади, певної державної політики чи правлячого режиму в цілому, яке впливає на якісні зміни їхніх ролей і функцій. Криза легітимності виникає тоді, коли влада нечутлива до назрілих потреб суспільства у структурних змінах, коли вона не відгукується на вимоги прогресивних сил, які наполягають на перетвореннях. Криза легітимності є типовим явищем різноманітних державних змін, перехідних і революційних періодів: стара влада, втративши контроль за ситуацією в країні, не розглядається більше як охоронець важливих суспільних цінностей.

В правовій науці виділяють декілька видів легітимності державної влади в залежності від мотивів, за якими люди можуть підкорятися владі. А саме, прийнято виділяти:

– раціонально-правовий вид легітимності, або інколи його ще називають демократичним. При даному типі джерелом легітимності виступає раціонально зрозумілий інтерес, що спо-

нукає людей підкорятися праву, в рамках якого обираються і діють представники влади в демократичних державах;

– традиційний тип легітимного панування заснований на вірі в звичай або традиції, патріархальні порядки та засади;

– харизматичний (від греч. *charisma* - божественний дар) тип влади ґрунтується на вірі та на емоційному сприйнятті виняткових якостей лідера, особистісному ставленні вождя і населення.

Слід зазначити, що легітимність влади характеризує її фактичну значимість для людей, ступінь її престижу, але не завдяки законам, що видаються від органів законодавчої влади, а завдяки людській схильності до сприйняття. У вузькому сенсі легітимність – це прийняття влади населенням країни, визнання її права керувати соціальними процесами, готовність їй підпорядковуватися [8, с. 19].

Ще однією сутнісною властивістю державної влади є легальність, яка означає юридичне обґрунтування державної влади, її відповідність діючим нормам права, у той час як легітимність – це довіра і підпорядкування владі. Будь-яка влада, видає закони, навіть ті які можуть негативно відобразитись на житті населення, але вона забезпечує їх виконання, інколи навіть використовуючи заходи примусового впливу, але вона має на це право, бо є легальною. У цей самий час, така державна влада, може не підтримуватись народом і бути нелегітимною. Отже, державна влада не завжди, може поєднувати такі ознаки, як: легітимність та легальність одночасно. Легальність є раціональною, на відміну від легітимності [9, с. 142].

Легальність характеризує правомірність існування влади з формально-юридичної сторони. Легальна влада встановлюється і діє на основі конституції та інших нормативно-правових актів. При цьому сама нормативна основа організації та функціонування державної влади повинна відповідати загальнолюдським цінностям та принципам права. В іншому випадку така влада визнається легальною, але антинародною чи тоталітарною або злочинною.

Крім того, слід виділяти таке поняття, як законність державної влади. Законність як важливе політико-правове явище є критерієм пра-

вового життя суспільства. У найбільш загальному вигляді законність відображає правовий характер організації суспільного життя, органічний зв'язок права і влади, права і держави [7, с. 88]. У правовій державі існує ціла система гарантій законності державної влади. Під гарантіями розуміються такі умови суспільного життя і спеціальні заходи, яких вживає влада та які забезпечують режим міцної законності і стабільного правопорядку в суспільстві.

Доречно також відмітити, що силу державної влади складають авторитет, єдність, правота цілей, організованість та старанність державного апарату. Спираючись на це виділяють наступні основні аксіоми державної влади, що покладені в основу існування держави:

1) державна влада може належати лише на правових основах. Право, відтворене в конституції та виражене в правосвідомості громадян, визнає за державною владою здібність здійснювати соціальну організацію, управління та примусна основи закону і в межах компетенції;

2) необхідність забезпечення єдності існуючих меж держави. Єдність влади в свою чергу у відповідності з правом передбачає її поділ на окремі гілки: законодавчу, виконавчу, судову;

3) державна влада повинна здійснюватись професіоналами, тобто кращими, авторитетними людьми, з певними моральними якостями, тобто відповідати відповідному цензу;

4) реалізація державної влади повинна включати тільки такі методи та заходи, що забезпечують загальний інтерес та не повинні буди підмінені приватними інтересами осіб, груп, партій;

5) політична програма державної влади повинна здійснюватись у відповідності до політичних, економічних, соціальних, культурних реалій;

6) при здійсненні влади необхідно керуватися розподільною справедливістю.

Отже, враховуючи окреслені властивості та аксіоми державної влади її можна охарактеризувати за різними критеріями: за критерієм могутності чи слабкості (сильна чи слабка державна влада), за витратами на утримання державної влади можна сказати про її вартість (дорога або дешева влада), враховуючи цілі державної влади можна її охарактеризувати

як ефективну або неефективну чи діючу або потенційну тощо.

Висновки. Підводячи підсумки, можна констатувати, що державна влада має тільки її притаманні характерні риси, такі як: єдність, загальність, верховенство, загальнообов'язковість, примусовість, універсальність, суверенність, організаційне оформлення, монополію та інші риси. Також до сутнісних ознак слід віднести: владно-вольовий характер; набір засобів, за допомоги яких владою впроваджуються своя воля і вплив на поведінку людей та соціальних

груп, наявність державного механізму (апарат управління та апарат примусу), легітимність, легальність та функції.

Державна влада є найвищим і найрозвиненішим видом політичної влади, це різновид публічної влади, яка здійснюється безпосередньо державою, а також в деяких випадках санкціонується державою. Отже, державна влада це публічно-політичні відносини, між державним апаратом і підпорядкованими йому індивідами та є різновидом політичної влади, якій присутні характерні ознаки, що належать тільки їй.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Нижник Н.В. Державна влада та державне управління в Україні. *Вісник УАДУ* від 6 серпня 2007 р. К.: Право України, 2007. С. 90.
2. Крестовская Н.М. Теорія держави та права : посібник. Харків : Одиссей, 2009 . 432 с.
3. Рабінович П. Державна влада. Юридична енциклопедія. Київ : Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 1998. Т. 2 : Д – Й. URL: http://leksika.com.ua/10701026/legal/derzhavna_vlada (дата звернення: 30.01.2024).
4. Загальнотеоретична юриспруденція: навчальний курс : підручник / За ред. Ю.Н. Оборотова. О. : Фенікс, 2011. 396 с.
5. Борко А. Л. Поняття державної влади як основи в розумінні судової влади. *Право і безпека*. 2011. № 5(42). С. 11–15.
6. Фрицький Ю. О. Теоретичні засади державної влади в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» URL: <http://www.nbu.gov.ua/ard/2009/09fyodvu.zip> дата звернення: 03.02.2024)
7. Дудченко В.В. Легітимність і легальність: питання співвідношення. *Актуальні проблеми держави і права* [зб. наук. праць]. Вип. № 21. О.: Юрид. л-ра, 2005. С. 84–89.
8. Фрицький Ю. О. Зміст державної влади в Україні та її легітимність. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2007. № 3. С. 16–21.
9. Рябов С. Г. Державна влада: проблеми авторитету і легітимності. Л.: Юніті-Дана, 2010 р. 242 с.